

УДК: 376.2:159.93

БАГАТОАСПЕКТНІСТЬ КОРЕКЦІЙНО-РОЗВИВАЛЬНОЇ РОБОТИ В ОСВІТНІХ ЗАКЛАДАХ ДЛЯ ДІТЕЙ ІЗ ПОРУШЕННЯМИ ОПОРНО-РУХОВОГО АПАРАТУ

Олена Чеботарьова, Ірина Гладченко, Інститут спеціальної педагогіки Національної академії педагогічних наук України, м. Київ, Україна

Розкрито зміст корекційно-розвивальної роботи в освітніх закладах для дітей із порушеннями опорно-рухового апарату. Представлено основні структурні компоненти корекційно-розвивальної роботи, що забезпечують комплексний вплив корекційно-розвивальних програм, уперше розроблених в Україні на основі передового досвіду спеціальних шкіл, навчально-реабілітаційних центрів, спеціальних навчально-виховних комплексів для дітей з порушенням опорно-рухового апарату. Розглянуто провідні чинники та принципи корекційно-розвивальної роботи в процесі музично-ритмічної діяльності.

Ключові слова: корекційно-розвивальна робота, корекційні заняття, діти з порушеннями опорно-рухового апарату, психофізичний розвиток.

Елена Чеботарева, Ирина Гладченко, Институт специальной педагогики Национальной академии педагогических наук Украины, г. Киев, Украина,

Многоаспектность коррекционно-развивающей работы в образовательных учреждениях для детей с нарушениями опорно-двигательного аппарата

Раскрывается содержание коррекционно-развивающей работы в образовательных учреждениях для детей с нарушениями опорно-двигательного аппарата. Авторами статьи представлены основные структурные компоненты коррекционно-развивающей работы, обеспечивающие комплексное воздействие коррекционно-развивающих программ, впервые разработанных в Украине на основе передового опыта специальных школ, учебно-реабилитационных центров, специальных учебно-воспитательных комплексов для детей с нарушением опорно-двигательного аппарата. Детально рассмотрены ведущие факторы и принципы коррекционно-развивающей работы в процессе музыкально-ритмической деятельности.

Ключевые слова: коррекционно-развивающая работа, коррекционные занятия, школьники с нарушениями опорно-двигательного аппарата, психофизическое развитие.

© Чеботарьова О., Гладченко І., 2017

Olena Chebotarova, Iryna Hladchenko, Institute of Special Pedagogy The National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine, Kyiv, Ukraine

Multidimensional developmental technologies educational institutions for children with musculoskeletal system disorders

The article reveals the basic educational school learning technology with disorders of the musculoskeletal system. The author of the article present a set of developmental technologies and enrichment programs for the first time in Ukraine. It is developed on the basis of excellence of educational and rehabilitation centers, special educational facilities for children with musculoskeletal system disorders.

Educational technology for teaching children with disorders of the musculoskeletal system focused on the development of motor, cognitive, emotional and volitional, verbal and communicative activities, the child's personality as a whole. They are effective in an integrated and complex usage. Theoretical and practical experience of category of children training in special educational institutions, shows the positive dynamics of psychophysical development of pupils through the game usage, informative and communicative, interactive, design, art and educational technologies training.

These educational technology were presented with a complete program of developmental modules with children of primary school age with disorders of the musculoskeletal system, developed in accordance with modern requirements of the reform of special education based on learner-centered and competence approaches in the learning process.

A detailed analysis of the major factors and principles of developmental modules in the musical-rhythmic activity are represented. It demonstrates its multicomponent structure and integration.

Keywords: educational technology, developmental exercises, students with disorders of the musculoskeletal system, mental and physical development.

Одним із пріоритетних напрямів реформування спеціальної освіти є удосконалення корекційно-розвивальної роботи у процесі навчання, виховання та розвитку дітей з особливими освітніми потребами. Особливої актуальності набуває забезпечення оптимальних умов для максимальної психофізичної корекції й реабілітації учнів з порушеннями опорно-рухового апарату, чисельність яких у спеціальних та загальноосвітніх навчальних закладах має тенденцію до зростання.

Психолого-медико-педагогічні дослідження вказують на неоднорідності та поліморфності цієї категорії дітей як у клінічному, так і психолого-педагогічному аспектах та важливості комплексного підходу до розробки та реалізації корекційно-розвивального забезпечення їхнього навчання (Р. Бабенкова, Л. Бадалян, О. Глоба, Е. Данілавічуте, М. Іпполітова, Е. Калижнюк, В. Козявкін, В. Лебединський, І. Мамайчук, В. Мартинюк, О. Мастюкова, О. Приходько, О. Романенко, К. Семенова, Н. Симонова, Л. Ханзерук, О. Чеботарьова, А. Шевцов та ін.).

Залежно від природи порушень опорно-рухового апарату цих дітей умовно можна поділити на такі групи:

- діти з порушеннями моторної сфери внаслідок захворювань нервової системи (дитячий церебральний параліч, поліомієліт);

- діти з вродженою патологією опорно-рухового апарату (зокрема, з вродженими вивихами стегна, кривошиєю, клишоногістю та іншими деформаціями стоп, аномаліями розвитку хребта (сколіоз), недорозвитком кінцівок, аномаліями розвитку пальців кисті, артрогрипозом тощо);

- діти з набутими захворюваннями й травмами опорно-рухового апарату (з травматичними ушкодженнями спинного мозку, головного мозку і кінцівок, поліартритом, захворюваннями скелета (туберкульоз, пухлини кісток, остеомієліт), системними захворюваннями скелета (хондродистрофія, рахіт);

- діти, які мають порушення опорно-рухового апарату спадкової етіології з прогресуючими м'язовими атрофіями (міопатія Дюшенна, невральна аміотрофія Шарко-Марі, аміотрофія Вердинга-Гоффмана тощо).

За ступенем тяжкості порушень рухових функцій і за ступенем сформованості рухових навичок діти поділяються на три групи: із важкими руховими порушеннями; із середнім ступенем рухових порушень; із легкими руховими порушеннями.

Отже, різноманітність проявів структури порушення розвитку обумовлює багатоаспектність корекційно-розвивальної роботи з дітьми із порушеннями опорно-рухового апарату, що повинна охоплювати рухову, сенсомоторну, мовленнєву, особистісну сфери розвитку.

Тому кожна дитина, яка має рухові порушення, потребує ретельного вивчення її психічного розвитку та визначення відповідних корекційно-розвивальних заходів у спеціально організованому середовищі. Це реалізується на основі використання гнучкого корекційно-розвивального забезпечення в освітніх навчальних закладах.

На початковому етапі шкільного навчання у більшості дітей виявляються значні труднощі в процесі формування образу дії, узагальнення досвіду взаємодії з дорослими, перенесення отриманих умінь у подібні умови. Застосування актуалізованих знань відбувається занадто повільно. Однак такі діти здатні засвоїти досвід, подолати труднощі у процесі опанування знань з основних навчальних предметів за умови застосування корекційно-розвивальних технологій.

Корекційно-розвивальна робота з дітьми із порушеннями опорно-рухового апарату спрямована на розвиток рухової, пізнавальної, емоційно-вольової сфери, мовленнєвої та комунікативної діяльності, особистості дитини загалом. Вона ефективна в інтегрованому і комплексному її використанні.

Теоретико-практичний досвід навчання означеної категорії дітей у спеціальних та загальноосвітніх закладах засвідчує позитивну динаміку психофізичного розвитку учнів на основі використання широкого спектру ігрових, інформаційно-комунікаційних, комунікативних, інтерактивних, проектних, арт-педагогічних технологій навчання.

Уперше розроблені в Україні корекційно-розвивальні програми для молодших учнів із порушеннями опорно-рухового апарату передбачають базовий зміст і авторські програми, які спрямовані на корекцію широкого спектра порушень психофізичного та особистісного розвитку дітей з метою соціальної адаптації та соціалізації таких дітей у суспільство.

Зміст комплексу програм спрямовано на:

- діагностику стану психофізичного розвитку дитини з порушеннями опорно-рухового апарату;

- подолання порушень з урахуванням механізмів їх виникнення;
- розвиток рухової мобільності з опорою на найбільш збережені функціональні системи;
- нормалізацію м'язового тону організму дитини через інтеграцію мовленнєвої, пізнавальної, рухової діяльності на основі організації загальнооздоровчих заходів із позицій індивідуального підходу до потреб кожного учня;
- формування здатності здійснювати комунікацію в різних сферах спілкування з урахуванням мотивації, мети і соціальних норм поведінки.

Комплект програм **«Корекція розвитку», «Лікувальна фізкультура»** (2016) розроблено з урахуванням Державного стандарту початкової загальної освіти для дітей з особливими освітніми потребами (2013) і типових навчальних планів для навчання дітей із порушеннями опорно-рухового апарату.

Корекційно-розвивальний зміст програмного забезпечення охоплює важливі процеси пізнавальної, мовленнєвої, емоційно-вольової, психомоторної, особистісної сфер учнів із порушеннями опорно-рухового апарату.

Особлива увага приділяється здоров'язбережувальним технологіям, формуванню життєвої компетентності в процесі набуття практичних знань і умінь, базових навичок комунікації і соціально-побутової адаптації, набутих у процесі навчання і комплексної реабілітації.

Зміст корекційно-розвивальної роботи з дітьми з порушеннями опорно-рухового апарату передбачає тривалу і послідовну допомогу фахівців і батьків в усуненні рухових, інтелектуальних, мовленнєвих, поведінкових порушень з урахуванням специфіки соматичного, неврологічного і психічного стану дитини, його індивідуальних особливостей.

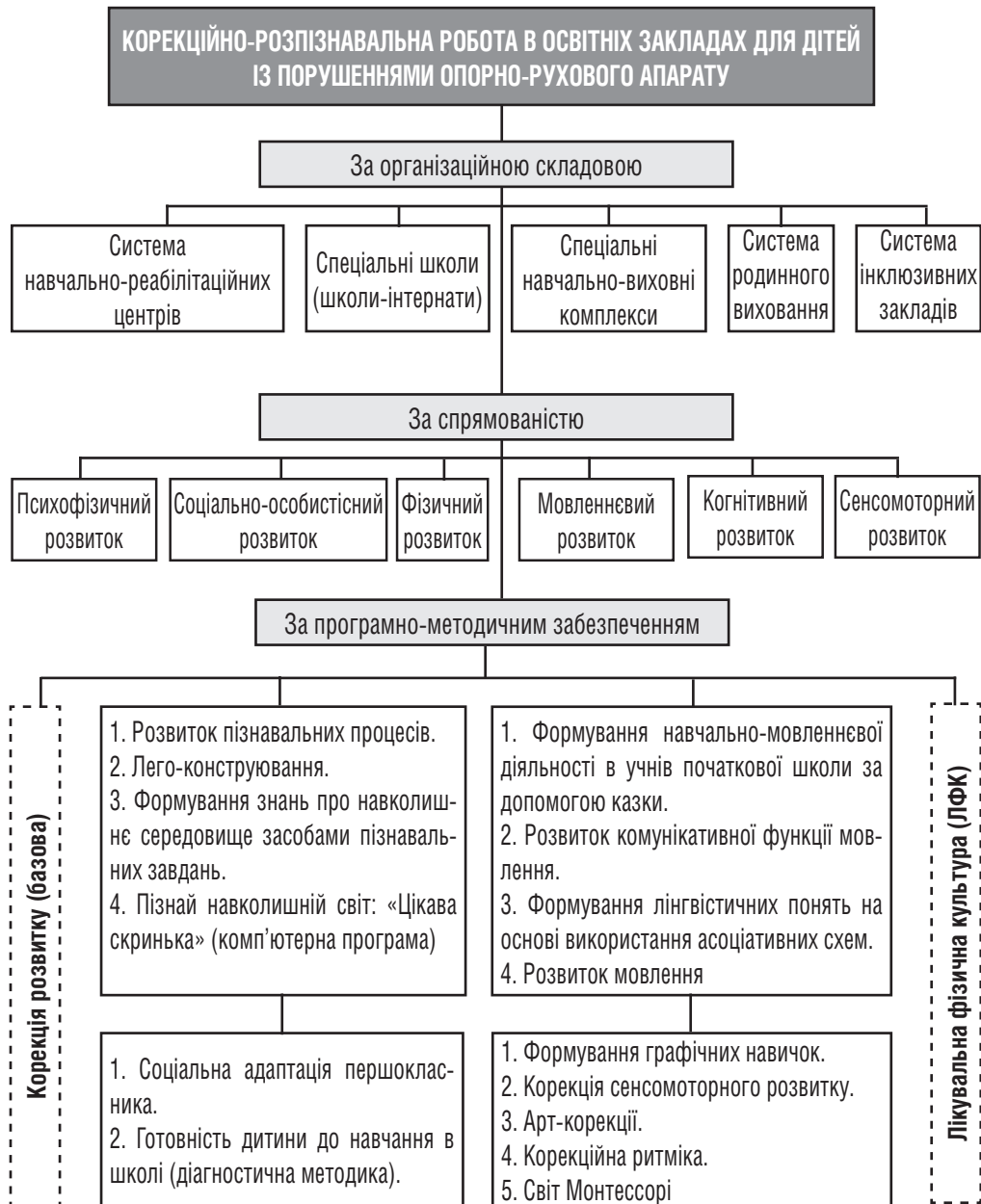
На мал. 1 представлено інтегровану модель корекційно-розвивальної роботи в освітніх закладах для дітей із порушеннями опорно-рухового апарату.

Корекційно-розвивальна робота з учнями з порушеннями опорно-рухового апарату повинна здійснюватися після комплексного обстеження дітей фахівцями закладу (психологом, учителем-дефектологом, логопедом, інструктором ЛФК та ін.) і охоплює конкретні напрями роботи, орієнтовані на поліпшення психофізичного розвитку учнів загалом, попередження труднощів у навчанні, забезпечення соціальної адаптації та інтеграції в суспільство.

Корекційно-розвивальні програми **«Корекція розвитку (базова)», «ЛФК»**, та комплект авторських програм розроблено відповідно до сучасних вимог змісту спеціальної освіти, з урахуванням загальних і спеціальних принципів виховання і навчання дітей шкільного віку: науковості, системності, доступності. Пояснювальна записка до кожної з програм містить необхідну інформацію для педагогів-практиків, яка допоможе їм орієнтуватися в структурі програми, зрозуміти методичні вимоги до проведення занять та діагностиці досягнень учнів.

Програма **«Корекція розвитку (базова)»** має блочну структуру та передбачає:

- розвиток і корекцію рухової сфери;
- розвиток сенсорних функцій;
- розвиток пізнавальної діяльності;
- корекцію мовленнєвого розвитку;
- психокорекцію особистісного розвитку учня.

Мал. 1. Інтегрована модель корекційно-розвивальної роботи в освітніх закладах для дітей із порушеннями опорно-рухового апарату

До кожного блоку підібрано зміст (ігри, вправи, завдання тощо), окреслено завдання корекційно-розвивальної роботи.

Базову програму доповнюють авторські програми, які розкривають та поглиблюють основні напрями розвитку дітей із порушеннями опорно-рухового апарату. Так, колективом авторів розроблено наступне програмне забезпечення: «Соціальна адаптація першокласника», «Розвиток пізнавальних процесів», «Формування графічних навичок», «Корекція сенсомоторного розвитку», «Лего-конструювання», «Арт-корекція», «Формування навчально-мовленнєвої діяльності в учнів початкової школи за допомогою казки», «Розвиток комунікативної функції мовлення», «Формування лінгвістичних понять на основі використання асоціативних схем», «Формування знань про навколишнє середовище засобами пізнавальних завдань», «Пізнай навколишній світ; «Цікава скринька» (комп'ютерна програма), «Корекційна ритміка», «Світ Монтесорі», «Розвиток мовлення», «Готовність дитини до навчання в школі» (діагностична методика).

До програм окремо наводяться загальні методичні рекомендації щодо корекції порушень психофізичного розвитку учнів з порушеннями опорно-рухового апарату, що дозволить в умовах спеціальної та інклюзивної освіти поліпшити ефективність корекційно-розвиваючої роботи.

На кожному етапі навчання корекційні заняття мають конкретні завдання, що підпорядковуються спільній меті – створенню у дітей основи для засвоєння програмового матеріалу, тобто розширення їх знань та формування уявлень про навколишній світ (розвиток пізнавальної діяльності), розвиток просторових та часових уявлень, формування елементарних рухових навичок тощо.

Побудові програми корекційно-розвивальної роботи передуює психолого-педагогічне вивчення кожної дитини.

Особлива увага звертається на вивчення стану психофізичної готовності до навчання дітей підготовчого класу. Увага педагога-дефектолога спрямовується на вивчення рівнів мовленнєвого, загального розвитку та готовності до навчання. При цьому визначаються:

- ступінь орієнтації дітей у найближчому оточенні (сім'я, іграшки, розваги, уявлення про пори року тощо);
- стан елементарних математичних уявлень;
- уміння використовувати наявні знання;
- стан розвитку узагальнень (уміння називати узагальнюючим словом групи споріднених предметів і вміння називати предмети, що входять в споріднену групу);
- здатність розрізняти форму, колір;
- кількісні і просторові співвідношення;
- стан розвитку моторики.

Паралельно проводиться логопедичне обстеження. Обстежується загальний стан розвитку мовлення, стан мовленнєвого дихання, голосу, темп, виразність мовлення.

До рекомендованих видів корекційно-розвивальної роботи віднесено:

- використання кінезіологічних вправ та комплексів;
- застосування ігрових вправ;
- виконання дидактичних завдань;
- виконання вправ з використанням наочної опори, зразка;
- проведення релаксаційних, логопедичних, дихальних вправ;
- використання рухливих ігор для підтримки рухової мобільності.

Результати корекційно-розвивальної проведеної роботи ретельно аналізуються та узагальнюються.

При всій багатогранності підходів до збереження та зміцнення здоров'я учнів (харчування, екологія, психологія, гігієна тощо) провідне місце посідає здоров'яформуючий фактор рухової активності. Саме тому музично-ритмічна діяльність для дітей набуває особливого значення, адже за своєю природою є інтегрованою, що поєднує рух, музику і слово, тренує мозок, рухливість нервових процесів.

Стосовно музики, то саме завдяки їй відбувається формування почуття прекрасного, поліпшення емоційного настрою, підвищення мотивації навчання. Водночас найважливішими виражальними засобами музики є ритм і темп, дотримання яких є надзвичайно важким для дітей із порушеннями опорно-рухового апарату (ПОРА). Різні порушення м'язового тону (спастичність, ригідність, гіпотонія, дистонія), наявність гиперкінезів, тремору, синкінезії стають перешкодою під час виконання учнями рухів у необхідному ритмі та темпі. А спроби витримати їх призводять до швидкої втомлюваності дитини.

У роботах вітчизняних і зарубіжних дослідників акцентується, що при ДЦП поряд з порушеннями опорно-рухового апарату відзначаються різноманітні мовленнєві порушення (дизартрії, анартрія, заїкання тощо). Для дітей з ПОРА характерні різні форми мовленнєвого дизонтогенезу, які проявляються у вигляді стійких системних розладів. Тому завдання, що охоплюють мовленнєвий матеріал, повинні бути індивідуальними. Цих суперечностей можна уникнути, якщо раціонально використати кожен із компонентів. Виявлені порушення визначають не тільки актуальність їхнього вивчення, а й необхідність зміни низки принципових вимог до методів корекційної роботи з такими дітьми.

Викладання ритміки в спеціальному загальноосвітньому закладі обумовлено необхідністю здійснення корекції порушень психофізичного розвитку дітей із ПОРА засобами музично-ритмічної діяльності. Першочерговим завданням системи корекційно-розвиткового навчання ритміки є оптимальний відбір навчального матеріалу та його раціональна організація, оскільки, згідно з результатами емпіричних досліджень, успішне оволодіння учнями музично-ритмічним матеріалом значною мірою залежить від розподілу його обсягу та змісту у навчальному процесі [1].

На основі узагальнення положень вікової, спеціальної психології та фізіології (П. Блонський, Л. Божович, Л. Виготський, В. Давидов, Т. Дубровіна, І. Корнієнко, Г. Костюк, Т. Косма, А. Сільвестру, Л. Славіна, В. Сонісін, Д. Фарбер, В. Шадріков та ін.) здійснено обґрунтування принципів відбору та структурування змісту навчального матеріалу з ритміки та розроблено модель технології музично-ритмічного виховання учнів із порушеннями опорно-рухового апарату.

Корекційна ритміка будується на загальнодидактичних і специфічних принципах. Принцип систематичності зумовлює послідовність викладу матеріалу всього курсу корекційної ритміки, співвіднесення теоретичних положень і їх практичну розробленість, визначає розкриття тем курсу і розподіл матеріалу всередині них. Цей принцип є обов'язковим і для всього ритмічного комплексу заходів, використовуваних у відношенні осіб із різними порушеннями. Систематичність і поступовість полягає в безперервності, регулярності, планомірності корекційного процесу, визначеного для розвитку тих чи інших функцій при різних порушеннях (рухової сфери, м'язових, дрібної моторики, слухової уваги, мовленнєвого слуху, просодичних компонентів мовлення тощо).

Систематичне щоденне виконання в певний час різних за своїм характером ритмічних вправ (ранкова дихально-голосова гімнастика з рухами, вправи на релаксацію, вправи на поєднання ритму рухів та мовлення тощо) привчає дітей до усталеного здоров'язбережувального режиму. Під впливом регулярних ритмічних занять в організмі та психомоториці відбувається позитивна перебудова та зміцнення різних систем, зокрема серцево-судинної, дихальної, сенсорної, загальної та мовленнєво-рухової тощо.

Принцип свідомості й активності спирається на позитивне ставлення дитини до власної діяльності. Самостійна, активна діяльність дитини залежить від інтересу, що виникає стосовно запропонованого завдання, свідомого його сприймання, розуміння мети і способу виконання. Активність дітей молодшого шкільного віку на заняттях з корекційної ритміки стимулюється емоційністю вчителя, образністю музики, різними іграми або ігровими вправами з використанням прямих інструкцій щодо розвитку активності при виконанні рухів (команди, елементи змагання, різноманітні заохочення тощо).

Принцип наочності в корекційній ритміці здійснюється шляхом практичного показу руху вчителем. Безпосередня візуалізація розрахована на конкретне уявлення руху, правильне рухове відчуття і бажання відтворення. Опосередковане уявлення вступає тоді, коли необхідно пояснити окремі деталі і механізми руху, приховані від безпосереднього сприймання. Також досить цінним виявляється взаємозв'язок наочності й образного слова, що пов'язане з руховими уявленнями, створюючи конкретний образ руху.

Принцип доступності та індивідуалізації передбачає урахування вікових особливостей і можливостей дітей із порушеннями опорно-рухового апарату. Оптимальна міра доступності визначається відповідністю вікових можливостей дітей, їх руховими можливостями і ступенем складності завдань. Однією з умов доступності є наступність і поступовість в ускладненні рухових, музичних, мовленнєвих завдань. Треба пам'ятати, що підвищення вимог призводить до позитивних результатів лише у випадку, коли пов'язані з ними навантаження посилені дітям, не перевищують функціональних можливостей організму, тобто відповідають віковим, психофізичним та індивідуальним особливостям.

Необхідною умовою для дотримання принципу індивідуалізації є попереднє з'ясування характеру патологічного процесу, а також уточнення реабілітаційного потенціалу кожного окремого учня. Індивідуальний підхід припускає також урахування типу вищої нервової діяльності, статі, рухового статусу та потенціалу.

Принцип поступового підвищення вимог визначає постановку перед учнями все більш ускладнених нових завдань, вправ. Адже у процесі їх виконання розширюється і збагачується обсяг рухових умінь і навичок, удосконалюється довільність загальної та дрібної, а також мовленнєвої моторики тощо. Водночас перехід до нових, більш складних вправ має відбуватися поступово, у міру закріплення навичок, що формуються та відпрацьовуються.

З-поміж специфічних принципів варто виокремити принцип корекції та розвитку, що передбачає розвиток особистості дитини з ДЦП на основі збережених функціональних систем та з урахуванням змін в руховій сфері зокрема й організмі загалом. Зазначений принцип обумовлює одночасне здійснення в процесі музично-рухової діяльності розумового, морального, естетичного та сенсорного виховання.

Принцип всебічного впливу обумовлює загальний позитивний вплив на зростаючий організм. Адже діючи в якості неспецифічної терапії, ритмічні засоби підвищують загальну тренованість організму.

Принцип врахування симптоматики визначає фізичні можливості дітей, ослабленість дітей із мовленнєвою патологією, наявність паралічів і парезів при алалії, дизартрії; часткову або середнього ступеня прояву обмеженість рухів дітей із порушеннями функцій опорно-рухового апарату тощо.

Принцип комплексності передбачає зв'язок корекційної ритміки з іншими психолого-медико-педагогічними впливами і основними видами музичної та здоров'язбережувальної діяльності.

Так загальнодидактичні та специфічні принципи пов'язані між собою і визначають єдність виховання, розвитку і корекції функціональних систем дітей із порушеннями у розвитку.

З урахуванням індивідуальних можливостей учнів навчальний матеріал може варіюватися за рівнем труднощів, зокрема, за рівнем складності завдань. Індивідуалізація навчального матеріалу шляхом варіювання складності завдань відповідає завданню формування активної, творчо мислячої особистості.

Музично-ритмічна діяльність є багатокомпонентною системою, що має певну структуру та призначена для вирішення безлічі корекційно-виховних завдань різного рівня складності. Кожен з компонентів системи є динамічною структурною складовою. Так, цілі музично-ритмічної діяльності (заздалегідь прогнозовані результати) – це динамічна система тактичних і стратегічних завдань різної підпорядкованості. Предмет діяльності – корекційна ритміка – є системою, що саморозвивається за різноманітними напрямками (логоритміка, театральна ритміка, ігропластика, ігроритміка тощо). Змістом музично-ритмічної діяльності є передача теоретичних і практичних знань з галузі музичного мистецтва. Засоби музично-ритмічної діяльності – це упорядкований комплект взаємопов'язаних та взаємозалежних елементів, що слугують досягненню визначеної мети діяльності. Особливої значущості для музично-ритмічної діяльності набуває результативність її функціонування, що може оцінюватися за багатьма критеріями (аксіологічності, соціальної значущості, естетичної цінності, компетентності вчителів, за рівнем музично-ритмічної підготовки учнів тощо) [2].

Отже, оновлення цілей та змісту корекційно-розвивального навчання сприяє оновленню освітніх технологій, дає можливість не обмежувати самостійність та творчу ініціативу вчителя, а навпаки – передбачає гнучкість у відборі та розподілі навчального матеріалу відповідно до потреб учнів та обраних засобів навчання.

Варто зазначити, що корекційні заняття не дублюють ні змісту, ні форми уроків, оскільки це не додаткові уроки, а спеціально організовані заняття, у яких своя мета і завдання. При плануванні та проведенні корекційних занять учителі використовують різні форми та види роботи. Особливу увагу при організації таких занять приділяють предметно-практичній та ігровій діяльності. При складанні плану враховується чітка етапність у проходженні навчального матеріалу, а заняття проводяться систематично. Кількість годин з певних тем планується відповідно індивідуальних порушень дитини.

Окреслені напрями корекційно-реабілітаційної роботи з дітьми, які відображено в базовій програмі корекційно-розвиваючих занять «Корекція розвитку», і авторських

програмах з поглибленого корекційно-розвивального впливу на рухову, пізнавальну, психосоціальну, мовленнєву, сенсорну сфери сприятимуть удосконаленню психофізичного розвитку учнів із порушеннями опорно-рухового апарату. Програми характеризуються спрямованістю на реалізацію принципу варіативності, який передбачає відбір корекційно-розвиваючого матеріалу відповідно важливих напрямів розвитку дітей, урахування матеріально-технічного та кадрового забезпечення навчального процесу, віково-статевих особливостей учнів та їх інтересів.

Педагоги спеціальних та загальноосвітніх закладів можуть використовувати авторські програми або елементи програм для посилення корекційного впливу залежно від особливостей психофізичного розвитку дітей. Використання програмного забезпечення з корекційно-розвивальної роботи сприятиме забезпеченню полісенсорної взаємодії всіх збережених функцій у дітей із порушеннями опорно-рухового апарату, забезпечить умови їх соціальної адаптації, подолання труднощів у навчально-виховному процесі. Види корекційних занять мають бути психофізіологічно обґрунтовані, педагогічно доцільними, мати корекційно-розвиваючий ефект.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гладченко І. В. «Корекція розвитку» (Корекційна ритміка) [Електронний ресурс] / І. В. Гладченко, О. О. Шепічак // Програми з корекційно-розвиткової роботи для підготовчого, 1 – 4 класів спеціальних загальноосвітніх навчальних закладів для дітей з порушеннями опорно-рухового апарату – 2016. – Режим доступу: http://www.mon.gov.ua/ua/activity/education/56/693/navchalni_programi11/

2. Полякова Е. С. Психологические основы музыкально-педагогической деятельности : моногр. / Е. С. Полякова. – 2-е изд., испр. – Минск : Бел. гос. пед. ун-т, 2005. – 195 с.

3. Чеботарьова О. В. Корекційно-реабілітаційний супровід молодших школярів із порушеннями опорно-рухового апарату / О. В. Чеботарьова / Дефектологія. Особлива дитина: навчання та виховання. – 2013. – № 3. – 16 – 21.

4. Чеботарьова О. В. «Корекція розвитку» (базова) [Електронний ресурс] / О. В. Чеботарьова, Н. А. Іоганова // Програми з корекційно-розвиткової роботи для підготовчого, 1 – 4 класів спеціальних загальноосвітніх навчальних закладів для дітей з порушеннями опорно-рухового апарату – 2016. – Режим доступу: <http://www.mon.gov.ua/>

REFERENCES (TRANSLATED AND TRANSLITERATED)

1. Hladchenko I. V. (2016) «Korektsiia rozvytku» (Korektsiina rytmyka): http://www.mon.gov.ua/ua/activity/education/56/693/navchalni_programi11/. [In Ukrainian].

2. Polyakova E. S. (2005). Psihologicheskie osnovy muzykalno-pedagogicheskoy deyatelnosti : monogr. Minsk : Bel. gos. ped. un-t. [In Russian].

3. Chebotarova O. V. (2013). Korektsiino-reabilitatsiyni suprovod molodshykh shkoliariv iz porushenniamy oporno-rukhovoho aparatu. Defektolohiia. Osoblyva dytyna: navchannia ta vykhovannia. № 3, pp. 16 – 21. [In Ukrainian].

4. Chebotarova O. V. (2016). «Korektsiia rozvytku» (bazova). Prohramy z korektsiino-rozvytkovoi roboty dlia pidhotovchoho, 1 – 4 klasiv spetsialnykh zahalnoosvitnykh navchalnykh zakladiv dlia ditei z porushenniamy oporno-rukhovoho aparatu. <http://www.mon.gov.ua/>. [In Ukrainian].